

De invoering van passend onderwijs had heel wat voeten in de aarde. Er was veel kritiek: leerkrachten die er niet op toegerust zijn, een bezuinigingsmaatregel, teveel bureaucratie, middelen die niet besteed worden. Het is nog altijd niet voor iedereen duidelijk aan welke voorwaarden scholen moeten voldoen om passend onderwijs mogelijk te maken. In de eerste twee artikelen ging het over het ontwikkelingsperspectief en de leerkrachtcompetenties voor passend onderwijs. In dit derde artikel bespreken we het bieden van maatwerk door leerkrachten aan leerlingen.

AAN WELKE VOORWAARDEN MOETEN SCHOLEN VOLDOEN?

PASSEND ONDERWIJS (3): MAATWERK VOOR LEERLINGEN

Het doel van passend onderwijs is dat leerlingen met een extra ondersteuningsbehoefte meer succes behalen in het onderwijs dan voorheen. Daarvoor zijn professionalisering van leerkrachten op school en maatwerk in de klas noodzakelijk. In de vierde bijdrage gaan we in op de professionalisering van leerkrachten. In dit artikel gaat het over het bieden van maatwerk, een complexe vaardigheid van leerkrachten. De Inspectie van het Onderwijs (2012, 2013) onderscheidt vaardigheden van leerkrachten in basisvaardigheden en complexere vaardigheden (zie overzicht 1). De beheersing van beide typen is een voorwaarde voor het goed kunnen aansluiten bij de cognitieve verschillen tussen leerlingen. De Inspectie van het Onderwijs (2012) constateert dat 42 procent van de leerkrachten zowel de basisvaardigheden als de complexe vaardigheden beheerst. Het jaar daarna zakt dit percentage naar 37 procent. In 2013 concludeert de inspectie dat de meeste leerkrachten (72 tot 86 procent) de basisvaar-

digheden (lesstructuur, klassenmanagement en een positieve houding ten opzichte van leerlingen) wel beheersen om goed les te kunnen geven. De helft van de leerkrachten die de drie basisvaardigheden tijdens de les laten zien, beheerst ook de meer complexe vaardigheden. Bij de andere helft is ten minste één van de complexe vaardigheden als onvoldoende beoordeeld. Het percentage varieert enigszins tussen de sectoren, maar lijkt stabiel over de jaren. Het percentage dat de inspectie heeft vastgesteld, is vergelijkbaar met aantallen die in andere onderzoeken worden gevonden (Van de Grift e.a., 2011).

Overzicht 1. Vaardigheden van leerkrachten (Inspectie van het Onderwijs (2012, 2013))

Basisvaardigheden	Complexere vaardigheden
1. De leraar legt duidelijk uit.	1. De leraar stemt de instructie af.
2. De leraar realiseert een taakgerichte werksfeer.	2. De leraar stemt verwerkingsopdrachten af.
3. Leerlingen zijn actief betrokken bij de onderwijsactiviteit.	3. De leraar stemt de onderwijstijd af.
	4. De leraar volgt en analyseert systematisch de voortgang van leerlingen.
	3. De leraar biedt planmatige zorg.

DIFFERENTIËREN

De afstemming en het leveren van maatwerk voor de leerlingen zijn echter om drie redenen niet vanzelfsprekend (Inspectie van het Onderwijs, 2014). Allereerst zien niet alle leerkrachten het belang en de voordelen in van differentiëren. Vervolgens zeggen leerkrachten door werkdruk en gebrek aan faciliteiten niet altijd toe te komen aan differentiatie en afstemming. Leerkrachten die zich willen bekwamen in differentiatievaardigheden, zien niet hoe ze dat kunnen doen zonder dat hun werkdruk verhoogt. Tenslotte hebben de lerarenopleidingen niet alle leerkrachten voldoende op differentiatie voorbereid. Er moet dus meer ►

geïnvesteed worden in complexere vaardigheden bij een grotere groep leerkrachten, omdat de meerderheid van de leerkrachten moeite heeft met differentiëren, de afstemming van het onderwijs op verschillen tussen leerlingen, en het geven van feedback. Leerkrachten die dit wél kunnen, bedienen de gemiddelde leerling goed, maar ook degenen die moeilijk mee kunnen komen of extra uitdaging nodig hebben. Het is echter noodzakelijk dat meer leerkrachten extra zorg, begeleiding en ondersteuning kunnen geven aan leerlingen die dat nodig hebben. Er is namelijk een grote groep leerlingen die goed presteert, maar er zijn weinig heel goed presterende leerlingen. Meer maatwerk in de klas kan helpen dit te veranderen. Het gaat dan om het bevorderen van didactische en pedagogische vaardigheden die zowel op de zwak als sterk presterende leerlingen zijn gericht. Complexere didactische vaardigheden, zoals afstemmen op verschillen en het geven van gerichte feedback aan leerlingen, zijn hierbij van groot belang. Omgaan met verschillen is geen doel op zich, maar een middel om zowel de sterk als de zwak presterende leerling meer uit te dagen en tot zijn recht te laten komen. Deze vorm van maatwerk wordt door de invoering van passend onderwijs nog belangrijker en het is positief dat bijna alle leerkrachten in het (speciaal) basisonderwijs zich nog steeds verder willen bekwa-

men in het geven van passend onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2017) en daarbij ondersteuning willen ontvangen (Smeets e.a., 2017).

KERNWAARDEN VOOR HET BIEDEN VAN MAATWERK

In 2012 heeft het European Agency for Development in Special Needs Education het 'Profile of Inclusive Teachers' opgesteld. Dit profiel is gericht op het geven van onderwijs aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften en bevat meer gedetailleerd uitgewerkte competenties waar leerkrachten over moeten beschikken. In het profiel staan vier kernwaarden die uitgangspunt zijn voor de noodzakelijk te verwerven competenties: het waarderen van diversiteit, het stimuleren van alle leerlingen, samenwerken en voortdurende professionele ontwikkeling. Dit zijn belangrijke voorwaarden voor het bieden van maatwerk. De eerste kernwaarde is gericht op de houding en opvattingen van leerkrachten over passend onderwijs en over verschillen tussen leerlingen. Deze zijn mede bepalend voor de kwaliteit van passend onderwijs en de verschillen tussen leerlingen worden juist als een voordeel gezien. De tweede kernwaarde wijst leerkrachten erop dat zij in heterogene groepen effectief les kunnen geven en het leren van leerlingen kun-

LITERATUUR

- European Agency for Development in Special Needs Education (2012). Teacher Education for Inclusion. Profile of Inclusive Teachers. Odense, Denmark: European Agency for Development in Special Needs Education.
- Grift, W. van de, Wal, M. van der, & Torenbeek, M. (2011). Ontwikkeling van de pedagogisch-didactische vaardigheden van leerkrachten in het basisonderwijs. *Pedagogische Studiën*, 88 (6), 416-432.
- Inspectie van het onderwijs (2012). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2011/2012.

- Inspectie van het Onderwijs (2014). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012/2013.
- Inspectie van het Onderwijs (2017). De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2015/2016.
- Schram, E., Meer, F. van der, & Os, S. van (2013). Omgaan met verschillen: (g)een kwestie van maatwerk. Naar een doorgaande lijn in de toerusting van leraren voor passend onderwijs. SLO.
- Smeets, E., Boer, A. de, Loon-Dijkers, A.L.C. van, Rossen, L., Ledoux, G. (2017). Passend onderwijs op school en in de klas. Eerste meting in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs. KBA Nijmegen.

nen stimuleren door onder andere het uitspreken van hoge verwachtingen naar alle leerlingen. De derde kernwaarde benadrukt het belang van samenwerking met ouders, collega's en andere deskundigen en de vierde onderstreept de noodzaak tot reflectie en de aandacht van de lerarenopleiding voor voortdurende professionele ontwikkeling. Leerkrachten nemen verantwoordelijkheid voor hun persoonlijk levenslang leren.

HOE KAN MAATWERK GEBODEN WORDEN?

Er is een verdeling in basisvaardigheden en vaardigheden die noodzakelijk zijn voor het bieden van maatwerk. Leerkrachten moeten daarnaast goed op de hoogte zijn van effectieve intensiverende, compenserende en verrijkende maatregelen en de toepassing daarvan. Ze kunnen meer maatwerk bieden als ze gevorderde vaardigheden hebben die aansluiten bij de uitgangspunten van het ondersteuningsprofiel van de school en deze ook daadwerkelijk inzetten. Dat betekent dat als scholen zich specialiseren in leerlingen met bepaalde type beperkingen ze idealiter leerkrachten in huis hebben die maatwerk kunnen bieden aan deze leerlingen. Zij kunnen extra ondersteuning bieden, zodat de voor deze doelgroep geformuleerde leer-

en/of gedragsdoelen ook worden behaald. Het onderscheiden van basisvaardigheden en maatwerk is van groot belang, zodat duidelijk is welke verwachtingen we mogen hebben van leerkrachten die maatwerk moeten verrichten voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

Schram e.a. (2013) onderscheiden houding, kennis en vaardigheden en de uitwerking daarvan. Zij vragen door hun onderzoek naar competenties met betrekking tot passend onderwijs meer aandacht voor vakinhoudelijke kennis en vaardigheden én kennis en vaardigheden voor het bieden van maatwerk. In overzicht 2 wordt aangegeven om welke zaken het gaat als een leerkracht kwalitatief goed onderwijs wil bieden aan leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften. Er wordt op het gebied van kennis en vaardigheden onderscheid gemaakt tussen omgaan met verschillen en maatwerk. Ook speelt de houding van leerkrachten een belangrijke rol. In het volgende artikel verdiepen we ons in de mogelijke professionalisering van (aanstaande) leerkrachten en op welke wijze die vorm krijgt, zodat zij meer competenties voor het vormgeven van passend onderwijs verwerven en maatwerk kunnen bieden aan hun leerlingen in de klas. BSM

Overzicht 2. Benodigde competenties van de leraar (Schram, Van der Meer en Van Os, 2013)

Houding	
• heeft een positieve houding ten aanzien van diversiteit • heeft een visie op passend onderwijs • gaat uit van ontwikkelingsmogelijkheden en krachtbronnen van de leerling zelf en heeft hoge verwachtingen van alle leerlingen • voelt zich verantwoordelijk voor de eigen professionele ontwikkeling	
Kennis	
<i>Omgaan met verschillen</i> • werkt vanuit een reflecterende en onderzoekende houding • weet hoe de taal- en rekenontwikkeling van leerlingen in groep 1 t/m 8 globaal verloopt • heeft kennis van leerlijnen en bijbehorende leerinhouden in relatie tot diversiteit van leerlingen • heeft kennis van effectieve didactische en pedagogische principes bij taal en rekenen • heeft kennis van theoretische concepten over de sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen. • kent risicofactoren en signalen van problemen in de taal- en rekenontwikkeling	<i>Maatwerk</i> • heeft kennis van theoretische concepten over veel voorkomende problemen in de ontwikkeling of bij het leren van leerlingen • heeft kennis van maatregelen die kunnen worden ingezet wanneer de taal- of rekenontwikkeling anders verloopt dan verwacht • heeft kennis van de zorgstructuur rond de school en van mogelijkheden voor doorverwijzing naar specialistische vormen van ondersteuning
Vaardigheden	
<i>Omgaan met verschillen</i> • kan effectief gebruik maken van een taal- en rekenmethode en conform de methode differentiëren, observeren, interpreteren en problemen inschatten • kan variëren op de methode, handelingsalternatieven inzetten en instructie en opdrachten afstemmen op subgroepen • kan hoge en toetsbare doelen formuleren • kan de taal- en rekenontwikkeling monitoren • kan speciale onderwijsbehoeften signaleren • kan (toets)gegevens analyseren en zo nodig verbeteracties plannen • kan verbeteracties uitvoeren en evalueren en de verbeteracties zo nodig bijstellen • kan het onderwijs zodanig plannen en organiseren dat tegemoet kan worden gekomen aan de diversiteit in de klas (klassenmanagement) • kan samenwerken met ouders/verzorgers	<i>Maatwerk</i> • kan een diagnostisch gesprek voeren • kan (individuele) onderwijsbehoeften analyseren • kan individuele hulp binnen de groep geven • kan individuele accenten leggen in (sub)groepsplannen of handelingsplannen • kan samenwerken met interne experts en indien nodig met externe deskundig(en)